

STUDIE SEKTORU NESTÁTNÍCH NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ V PARDUBICKÉM KRAJI (SVAZEK II)

Zpracovaná v rámci projektu SROP 3.3 Posílení kapacity místních a regionálních orgánů při plánování a realizaci programů v podmínkách Pardubického kraje

Kapitola 4 - Osoby bez domova

Listopad 2006

ZPRACOVATEL STUDIE

Název	První regionální rozvojová a.s.
Ulice	Pernštýnská 14
Obec	Pardubice
PSČ	530 02
IČ	26002531
Internetová adresa	http://www.prr.cz
Kontaktní osoba	Ing. Jiří Krátký
Telefon	+420 464 629 100
E-mail	info@prr.cz

Oborové studie zpracoval tým konzultantů společnosti První regionální rozvojová a. s. pod vedením ing. Karla Borovičky. Podíleli se ing. Aleš Berka, ing. Jiří Krátký, ing. Michal Holý a ing. Monika Stiborková.

Datum zpracování: listopad 2006

Za pomoc se zpracováním kapitoly a profesionální přístup děkujeme těmto lidem:

- Marie Voženílková (Krajský úřad Pardubického kraje) (oponent)
- Mgr. Jan Mandys (SKP-CENTRUM o.s. - Nízkoprahové denní centrum Portus) (konzultant)

OBSAH

4	OSOBY BEZ DOMOVA	7
4.1	Úvod	7
4.2	Popis cílových skupin a jejich potřeb	9
4.2.1	<i>Osoby bez domova</i>	9
4.2.2	<i>Sekundární cílové skupiny</i>	22
4.3	Sít' služeb v kraji	23
4.3.1	<i>Nejvýznamnější NNO v kraji</i>	25
4.3.2	<i>Ostatní organizace</i>	29
4.3.3	<i>Bílá místa v síti služeb</i>	29
4.4	Použité pojmy	30
4.5	Použité zdroje:	32
	Příloha 3 - Zařízení ústavní a ochranné výchovy	33

SEZNAM TABULEK

Tab. 4-1: Odhadované počty osob bez domova v Pardubickém kraji	12
Tab. 4-2: Počet klientů/uživatelů služeb NNO patřících do cílové skupiny v Pardubickém kraji .	13
Tab. 4-3: Údaje o počtech odchodů dětí ze zařízení ústavní a ochranné péče v Pardubickém kraji za období 1.9.2004 - 31.8.2005	13
Tab. 4-4: Věková struktura osob bez domova	14

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 4-1: Hierarchie potřeb (upraveno dle Abrahama Maslowa)	10
Obr. 4-2: Síť služeb NNO zaměřených na osoby bez domova v Pardubickém kraji	24

4 OSOBY BEZ DOMOVA

4.1 Úvod

Když se řekne "bezdomovec", většinová představa je člověk špinavého, zchátralého zevnějšku, který žebrá, je závislý na alkoholu, nechce se mu pracovat a za svou situaci si může sám. Tento zdeformovaný obraz mají na svědomí nejen média, ale také naučené stereotypy a někdy i naše vlastní zkušenost (stereotypy mají tendenci realitu výrazně zjednodušovat). Termín "bezdomovec" v našem právu však zakotven není (každý občan má v osobních dokladech uvedeno místo svého trvalého bydliště, byt se v něm roky nezdržuje). Bezdomovci jsou většinou naší veřejností chápáni jako jedinci, kteří z různého důvodu nemají kde bydlet, jsou bez domova a proto přespávají a žijí "na ulici" (odborná veřejnost je chápe - osoba české státní příslušnosti bez možnosti využívat trvalého přístřeší). Základní formy tohoto jevu:

1. Zjevní bezdomovci - osoby bez trvalého bydliště (zpravidla i bez osobních dokladů), žijící na ulicích, nádražích, vyhledávající, zejména v zimě, ubytování v azylových domech.
2. Skrytí bezdomovci - lidé, kteří nemají kde bydlet, ale ubytovny ani jiná zařízení nevyhledávají, nebo žijí v regionu, kde tyto služby jsou pro ně nedostupné.
3. Potenciální bezdomovci - jedinci, kteří žijí v místě svého bydliště, ale jsou ztrátou bydlení vážně ohroženi. Např. z důvodu rodinných sporů, nedostatku finančních prostředků, žijící ve zdravotně nevyhovujících bytech, v domech určených k asanaci a demolici, v sociálních bytech a holobytech, v ústavních zařízeních, kde mají možnost pobyt jen určitý čas (např. dětské domovy, výchovná zařízení, domovy pro matky s dětmi, vězni, migranti).

Pozornost veřejnosti, která je věnována bezdomovectví, je většinou zaměřena na situaci "zjevných bezdomovců".¹

Problematika bezdomovství jako fenoménu je v České republice poměrně nová, jako zjevné bezdomovství se začala projevovat se společenskými proměnami po roce 1989. Do té doby byl tento jev latentní, lidé bez domova přežívali zejména v institucích (podnikových ubytovnách, zdravotnických zařízeních, psychiatrických léčebnách a věznicích), proto tehdy nebyly součástí systému ani příslušné sociální služby. Od roku 1990 se začaly spontánně utvářet první sociální služby pro bezdomovce, nejprve dobrovolnické, které se postupně přeměnily v profesionalizované nestátní neziskové organizace (NNO). Brzy také začala zřizovat své sociální služby, zejména azylové domy a noclehárny velká města, později i menší.²

V současné době existuje síť sociálních služeb pro bezdomovce, které poskytují NNO a města. Typologicky se jedná o ubytovací služby (noclehárny, azylové domy pro muže, azylové domy pro

¹ Zdroj: Králová, J. Společenská rizika související s bezdomovectvím, Konference o bezdomovectví, 16.12.2004. Krajský úřad Kraje Vysočina. (<http://www.upol.cz/fakulty/lf/struktura/pracoviste/ustav-socialniho-lekarstvi-a-zdravotni-politiky/phdr-jaroslava-kralova/>)

² Zdroj: Hradecký, I. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005*. Praha: 2005.

ženy a matky s dětmi, domy na půli cesty), ambulantní služby (denní centra) a terénní služby (streetwork). Ministerstvo práce a sociálních věcí podporuje projekty NNO s celkovou lůžkovou kapacitou 4975 míst. Kromě toho existuje několik stovek míst, které zřídily a financují kraje nebo města.³

Část osob bez domova je tvořena dětmi a mládeží přicházející z ústavní a ochranné výchovy. Ústavní a ochranná výchova představuje v České republice jednu z forem náhradní výchovné péče. Již od svého zavedení v 50. letech 20. století se stala předmětem kritiky řady odborníků. Především je jí vytýkáno, že dlouhodobým pobytem v ústavním zařízení je dítě deprivováno, sociálně izolováno od své původní rodiny a může se u něj projevit syndrom ústavní závislosti. Pobyt v zařízení také dítě nedostatečně připravuje pro samostatný život. Když pak mladí lidé odcházejí po dosažení zletilosti z ústavních zařízení, dostávají se do situací, se kterými se dosud nesetkali. Musí si najít bydlení, zaměstnání a především se začít sami o sebe starat. Většina z nich toho však není schopna, protože na dobu po odchodu ze zařízení je nikdo dopředu nepřipravil. Tito mladí lidé jsou odkázáni na pomoc dalších osob nebo zařízení. Jednu z forem pomoci pro ně představují domy na půli cesty.⁴ Nabízí mladým dospělým po časově omezenou dobu střechu nad hlavou a pomoc při osamostatňování se formou nabídky nejruznějších služeb. Jejich význam při práci s mladými dospělými, kteří odcházejí z ústavních zařízení, je v současné době nedocenený, je velmi důležité, aby v naší společnosti existovaly. Svou činností totiž preventivně působí proti takovým patologickým jevům, jako je kriminalita, závislost, prostituce, a zároveň brání tomu, aby se mladí dospělí z ústavních zařízení stávali bezdomovci. Je třeba zdůraznit, že činnost domů na půl cesty je vyvolána potřebou společnosti, která si neví rady s velkým počtem dětí, které se po opuštění ústavních zařízení nemohou vrátit do své původní rodiny. Domy na půli cesty se snaží nahradit a doplnit to, co bylo v rámci ústavní výchovy opomenuto a zanedbáno, a tím poukazuje na její nedostatky a nutnost provedení změny. Většina mladých dospělých, která nachází ubytování v domech na půl cesty, prošla na základě ústavní a ochranné výchovy nejméně jedním ústavním zařízením. Ústavní a ochranná výchova představují po zbavení rodičovské zodpovědnosti druhý nejzávažnější zásah do rodinných vztahů.⁵

Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se člení do několika kategorií. Jejich podrobný popis je uveden v příloze.⁶

³ Zdroj: Hradecký, I. *Profily bezdomovství v České republice - Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé*. Tématická zpráva 2005. Praha: 2005.

⁴ viz kap. 4.2.1.5

⁵ Zdroj: Nadace Civilia, Praha. (<http://www.civilia.cz/ustavniochrannavychova.html>)

⁶ viz Příloha 3 - Zařízení ústavní a ochranné výchovy

4.2 Popis cílových skupin a jejich potřeb

V rámci zpracování této kapitoly byly identifikovány následující cílové skupiny NNO působících v této oblasti:

- primární cílová skupina - osoby bez domova;
- sekundární cílové skupiny:
 - odborná veřejnost;
 - osoby potenciálně ohrožené ztrátou přístřeší

NNO zaměřené na tyto cílové skupiny poskytují s ohledem na potřeby těchto osob v Pardubickém kraji několik druhů služeb, které lze charakterizovat následovně⁷:

- služby nízkoprahových denních center;
- služby nocleháren;
- služby poskytované prostřednictvím terénních programů;
- služby poskytované prostřednictvím azylových domů;
- služby domů na půli cesty.⁸

4.2.1 Osoby bez domova

4.2.1.1 Vymezení cílové skupiny

Cílovou skupinu tvoří osoby bez domova. Jedná se většinou o jedince, kteří se potýkají s určitými sociálními problémy, které nejsou schopni vlastními silami řešit. V této kapitole jsou za osoby bez domova považovány osoby žijící většinou tzv. „na ulici“ nebo v neadekvátních bytových podmínkách (opuštěné objekty, squaty apod.), tedy bez možnosti dlouhodobě využívat přístřeší, které jsou více či méně často uživateli některých z výše uvedených služeb.⁹

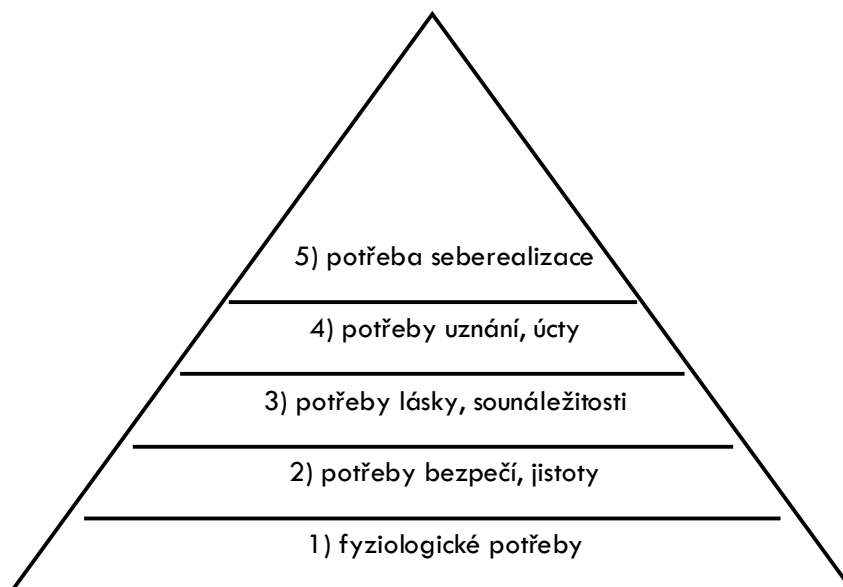
Z hlediska Maslowovy pyramidy potřeb (Obr. 4-1) se často jedná o osoby s potřebami pouze na první úrovni této hierarchie.

⁷ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách s účinností od 1.1.2007.

⁸ Charakteristika jednotlivých druhů služeb viz kap. 4.2.1.5

⁹ V odborné literatuře lze nalézt řadu definic a označení pro osoby bez domova.

Např.: Bezdomovec je člověk, který nemá trvalé bydliště. Většinou ztratil i rodinu (pokud ji vůbec někdy měl) a zaměstnání. Je to člověk, který nemá ke společnosti téměř žádné vazby, zůstal na jejím okraji. (Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 1999). Termín bezdomovec původně označoval osobu bez státního občanství nebo domovského práva (Paulík, K. Psychologické poradenství v sociální práci. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2002). Podle českého právního řádu jde o osobu bez státního občanství. V obvyklém užití jde o osobu, která nemá vlastní domov, či si jej nenajímá, nebo nežije v takovém obydlí u osoby důvěrně blízké, či tento domov nemůže, nebo nechce užívat a nebo takový domov užívá protiprávně. Domov v této definici chápeme obecně jako místo, kam jeho uživatel může de-iure jinému člověku zakázat, nebo umožnit přístup. Podle zákona jde o osoby společensky nepřizpůsobené a péči o ně vymezuje zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Bezdomovec>). Obecně přijímaná definice osob bez domova však neexistuje.

Obr. 4-1: Hierarchie potřeb (upraveno dle Abrahama Maslowa)

V této části studie jsou zástupně užívány výrazy osoby bez domova a osoby bez přístřeší. Užívání těchto dvou pojmů vyplývá i z nejednotnosti terminologie v odborné literatuře a dalších materiálech, kde lze nalézt i další možný výraz - bezdomovci.

Hlavní příčiny stavu „bez domova“ osob z cílové skupiny jsou následující¹⁰:

- problémy v rodině, v partnerských vztazích, ve vztazích s rodiči;
- domácí násilí;¹¹
- návrat z výkonu trestu;
- ztráta bydlení (neplacení nájemného);
- ztráta zaměstnání;
- problém s alkoholem, závislost na droze;
- zdravotní stav, nemoc, zdravotní postižení.

Na základě tohoto přehledu příčin je třeba konstatovat, že tato cílová skupina se může v některých případech prolínat s dalšími cílovými skupinami zpracovanými v rámci této studie.¹²

Pokusy o detailní popis této cílové skupiny, její velikosti a struktury apod. mnohdy komplikuje skutečnost, že část jejich příslušníků záměrně nepřichází do kontaktu se službami na ně zaměřenými.

¹⁰ Zdroj: Hradecký, I. Profily bezdomovství v České republice - Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé. Tématická zpráva 2005. Praha: 2005.

¹¹ Problematika domácího násilí je podrobně zpracována v kapitole 7.

¹² viz další kap. 3 a 5.

Na základě empirických odhadů pracovníků NNO poskytujících tyto služby a zaměstnanců úřadů veřejné správy (sociální kurátoři, koordinátoři pro osoby společensky nepřizpůsobené apod.) lze konstatovat, že osoby nevyhledávající služby tvoří asi 1/3 z celkového počtu osob bez domova.¹³

Důvody takového chování jsou nejčastěji následující¹⁴:

- zejména u osob, které jsou bez domova krátce, je důvodem pocit, že jsou schopni žít bez této pomoci, že tzv. ještě neklesli tak hluboko a dokáží se o sebe postarat sami;
- osoby, které jsou bez domova déle, většinou už svou vlastní zkušenost se službami mají, ale důvody, proč je nevyhledávají mohou být např.
 - odpor k institucím;
 - upřednostňování soukromí a svobody před pevným řádem a společným, hromadným využíváním dané služby;
 - neopodstatněný strach z pomluv a fám o špatných podmínkách v azylových domech apod.
- taková závislost na alkoholu či drogách, že nejsou schopni dodržet ani velmi volný řád těchto zařízení;
- nemožnost společného ubytování mužů a žen (manželé, druh a družka apod.) v azylových zařízeních apod.

Jednu z podskupin této cílové skupiny, kterou je vhodné zmínit, tvoří děti a mládež přicházející ze zařízení ústavní a ochranné výchovy. Nejčastěji se jedná o osoby ve věku 18 let (tedy po dosažení zletilosti).

4.2.1.2 Velikost cílové skupiny

V době zpracování této kapitoly nebyla k dispozici žádná evidence počtu osob bez přístřeší. Tato skutečnost vyplývá částečně také z obtížné a nejednotné metodiky zjišťování velikosti této cílové skupiny.

Následující údaje o počtu osob bez domova v Pardubickém kraji vycházejí především z empirických odhadů koordinátorů péče o tzv. společensky nepřizpůsobené na obecních a městských úřadech obcí s rozšířenou působností a dále pak z odhadů a evidence NNO zaměřených na osoby bez domova.

Následující tabulka (Tab. 4-1) obsahuje odhadované počty osob bez přístřeší na základě údajů od jednotlivých koordinátorů péče o tzv. společensky nepřizpůsobené občany.¹⁵

Po doplnění nezjištěných údajů v tabulce o odhad provedený krajským koordinátorem prevence kriminality¹⁶ lze konstatovat, že je v kraji cca 250 až 400 osob bez přístřeší.

¹³ Zdroj: Rozhovory s vedoucími služeb NNO zaměřených na osoby bez domova a s pracovníky veřejné správy, do jejichž působnosti osoby bez domova patří.

¹⁴ viz ¹⁰

¹⁵ Termín „nezjištěno“ označuje ta města, ve kterých jednotliví koordinátoři uvedli, že se osoby bez domova v oblasti jejich působnosti nenachází, nebo že nejsou schopni jejich počet odhadnout.

¹⁶ Marie Voženílková - koordinátor prevence kriminality a sociálně právní ochrany, Krajský úřad Pardubického kraje.

Tab. 4-1: Odhadované počty osob bez domova v Pardubickém kraji

Obec	Odhad počtu osob bez domova
Pardubice ¹⁷	100 - 150
Česká Třebová	15 - 20
Hlinsko	nezjištěno
Holice	5
Chrudim	18 - 20
Králíky	nezjištěno
Lanškroun	nezjištěno
Litomyšl	17 - 20
Moravská Třebová	3 - 4
Polička	11
Svitavy	50 - 80
Přelouč	nezjištěno
Ústí nad Orlicí	nezjištěno
Vysoké Myto	nezjištěno
Žamberk	nezjištěno

Zdroj: Úřady pověřených obcí - koordinátoři péče o tzv. občany společensky nepřizpůsobené

Počet osob bez domova, se kterými organizace nestátního neziskového sektoru v Pardubickém kraji skutečně pracují, lze stanovit na základě evidence těchto NNO a v neposlední řadě také z odborných empirických odhadů pracovníků těchto zařízení. V rámci místního šetření byly osloveny jednotlivé NNO na území kraje a požádány o vyjádření se k velikosti cílové skupiny osoby bez domova. Zjištěné údaje za Pardubický kraj poskytuje následující tabulka (Tab. 4-2). Seznam organizací uvedených v tabulce byl sestaven pomocí šetření mezi jednotlivými koordinátory péče o společensky nepřizpůsobivé občany a na základě údajů krajského koordinátora prevence kriminality a údajů z dotazníkového šetření.¹⁸

Pro specifikaci počtu dětí a mládeže přicházejících ze zařízení ústavní a ochranné péče, lze využít údaje z evidence Ústavu pro informace ve vzdělávání.¹⁹ Tab. 4-3 uvádí odchody dětí z jednotlivých druhů zařízení ústavní a ochranné péče²⁰ (s výjimkou diagnostických ústavů, které

¹⁷ Jedná se o odhad krajského koordinátora prevence kriminality, tento počet potvrzují také poskytovatelé služeb pro osoby bez domova v Pardubicích.

¹⁸ viz svazek I

¹⁹ Ústav pro informace ve vzdělávání (<http://www.uiv.cz/clanek/431/377>)

²⁰ V Pardubickém kraji nejsou v současné době zařízení typu výchovných ústavů.

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání.

slouží k umístění dětí na přechodnou dobu 8 týdnů²¹⁾ za období od 1.9.2004 do 31.8.2005. Údaje z Ústavu pro informace ve vzdělávání neobsahují informaci o věku odcházejících dětí.

Tab. 4-2: Počet klientů/uživatelů služeb NNO patřících do cílové skupiny v Pardubickém kraji

Název organizace	Název zařízení	rok 2005	leden až září 2006
Centrum J. J. Pestalozziho, Chrudim	Domy na půl cesty	17	nezjištěno
Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Chrudim	-	nezjištěno	nezjištěno
Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Svitavy	Azylový dům pro matky s dětmi, středisko humanitární péče	nezjištěno	nezjištěno
Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Ústí nad Orlicí	-	nezjištěno	nezjištěno
Farní charita, Polička	Občanské poradenské centrum - Nízkoprahové denní centrum	101	55
Klub hurá kamarád o.s., Pardubice	Dům na půli cesty	31	nezjištěno
o.s. Náš domov Koclířov	Azylový dům pro matky s dětmi v nouzi	24 matek, 44 dětí	17 matek, 33 dětí
Občanské sdružení CEMA, Žamberk	Domov pro ženy a matky s dětmi v tísní, Žamberk ²²⁾	---	8
SKP-CENTRUM, Pardubice	Městský azylový dům pro ženy a matky s dětmi - Paprsek	66 matek, 70 dětí	nezjištěno
SKP-CENTRUM, Pardubice	Nízkoprahové denní centrum - Portus	228	nezjištěno

Zdroj: Poskytovatelé služeb (NNO)

Tab. 4-3: Údaje o počtech odchodů dětí ze zařízení ústavní a ochranné péče v Pardubickém kraji za období 1.9.2004 - 31.8.2005

Druh zařízení	Odchody dětí
Dětské domovy	36
Dětské domovy se školou	59
Výchovné ústavy	0
CELKEM	95

Zdroj: První regionální rozvojová na základě údajů Ústavu pro informace ve vzdělávání

²¹⁾ viz Příloha 3 - Zařízení ústavní a ochranné výchovy

²²⁾ Zařízení funguje teprve od června 2006 a proto uvedený údaj je za období červen 2006 - září 2006.

Je třeba vzít v úvahu, že hodnoty uvedené v tabulce udávají počet osob, které opustily zařízení ústavní a ochranné péče umístěné na území Pardubického kraje. Předpokládá se tedy, že významná část těchto osob v kraji zůstane a případně vyhledají služby NNO (např. Domy na půli cesty).

4.2.1.3 Struktura cílové skupiny

Nejčastějšími kritérii užívanými pro popis struktury cílové skupiny jsou následující:

- věk;
- vzdělání;
- bydliště (lokalita původu);
- zaměstnání;
- zdravotní stav;
- délka života bez domova;
- kriminalita;
- závislost na alkoholu či jiných návykových látkách;
- pravidelnost využívání služeb;
- rodinné vztahy apod.

Protože celá řada NNO poskytujících služby této cílové skupině je zařízeními nízkoprahovými a navíc nejsou k dispozici úplná data o osobách bez domova v Pardubickém kraji, je popis struktury této cílové skupiny poměrně obtížný.

Vzhledem k tomu, že významná část osob z této cílové skupiny se vyskytuje v krajském městě a blízkém okolí, lze poměrně přesně usuzovat o struktuře cílové skupiny na základě údajů pardubického o.s. SKP-CENTRUM.²³

Z výzkumů klientů/uživatelů služeb tohoto zařízení²⁴ lze charakterizovat strukturu této cílové skupiny podle vybraných kritérií následovně.

Údaje o věku dotazovaných osob – klientů/uživatelů služeb uvádí Tab. 4-4.

Tab. 4-4: Věková struktura osob bez domova

Pohlaví	Průměrný věk	Nejčtenější věkové rozmezí
Muž	43	46 - 55
Žena	40	26 -35

Zdroj: SKP-CENTRUM, o.s., Pardubice

²³ Je třeba ale vzít v úvahu, že údaje zachycují pouze tzv. kontaktovanou populaci osob bez domova, tzn. osoby, které jsou v kontaktu s některou ze služeb na ně zaměřených.

²⁴ Zdroj: Paulovič, J., Sychrová, A., Šolínová, L. *Průzkum uživatelů o. s. SKP-CENTRUM - Odborná analýza osob bez příštřeší*. Květen 2006. (www.skp-centrum.cz)

Z průzkumu zdravotního stavu vyplývá, že žádné zdravotní potíže nemá 47% osob. 20% osob má jen občasné zdravotní problémy. 33% osob trápí těžké zdravotní problémy. Praktického lékaře navštěvuje pravidelně 59% osob. 43% osob navštěvuje pravidelně zubaře, 20% žen navštěvuje pravidelně gynekologa, 5% osob navštěvuje kardiologa, ostatní lékaře (psychiatr, kožní, plicní, revmatolog, ortoped atd.) navštěvuje pravidelně kolem 2% respondentů. Z těchto údajů je zřejmé, že základní zdravotní péči je převážná část cílové skupiny si schopna zajistit.

S překračováním zákona mělo v minulosti problémy 42% uživatelů, 55% osob uvedlo, že nikdy problémy se zákonem neměli, 3% dotazovaných na tuto otázku neodpověděla. K nejčastějším trestným činnostem mezi respondenty patří krádeže, rvačky a neplacení alimentů.

V případě závislosti na alkoholu, z výsledků výzkumu vyplývá, že 47% všech dotázaných respondentů si rádo posejí v občerstvovacím zařízení a občas si alkohol dopřeje. Poměrně vysoké procento (43%) se raději alkoholu vyhne. Zkušenosti s drogou uvedlo pouze 11% osob, zbývajících 89% odpovědělo, že drogu nikdy nezkusili. Tento fakt vypovídá o tom, že uživatelé drog navštěvují spíše zařízení na ně specializovaná. Tato situace umožňuje především skutečnost, že v Pardubicích vedle sebe fungují zařízení specializovaná na osoby bez domova a zařízení specializovaná právě na uživatele drog. V ostatních částech zřejmě bude situace mírně odlišná z důvodu neexistence specializovaných zařízení.

Výsledky dalšího výzkumu, který mezi uživateli služeb SKP-CENTRUM o.s. proběhl²⁵ udávají informace o délce života bez domova. U žen je nejčastěji uváděná doba pobytu u azylové domě do 1 roku a poté rozmezí od 1 do 5 let. U mužů ubytovaných v azylovém domě se tato doba pohybuje také nejčastěji v tomto rozmezí, ale 20% mužů uvedlo, že jsou bez domova 6 - 10 let a 13,2 % mužů v azylového domu uvedlo, že nemají domov již víc jak 10 let.

Tento výzkum dále uvádí i údaje o způsobu získávání peněz. Vyplácení sociálních dávek je nejčastějším způsobem obživy u žen a to až u 50 %, dále 15 % žen pobírá důchod a pouze 14 % žen má legální zaměstnání. U mužů ubytovaných v azylovém domě je 35 % těch, kteří žijí se sociálních dávek a stejně jako u žen 15 % mužů pobírá důchod. Uživatelé denního centra uvedli, že 37,5 % z nich se živí prodejem časopisu Nový Prostor, 12,5 % si obstarávají peníze sběrem a prodejem různých surovin a 25 % jich žije ze sociálních dávek a stejný počet se jich přiznal k práci „načerno“. Uživatelé noclehárny uvedli, že pouze 8,4 % prodává časopis Nový Prostor.

Dalším sledovaným kritériem v tomto výzkumu bylo vzdělání. Polovina z celkového počtu všech respondentů uvedla, že má pouze základní vzdělání. U žen toto číslo dosáhlo dokonce 69 % se

²⁵ Fajmonová, I. Lidé bez domova - absolventská práce. Česká Třebová: VOŠ a SOŠ Gustava Habrmana, 2006. Dotazníkové šetření proběhlo v únoru 2006 v Azylovém domě pro muže v Pardubicích, v Azylovém domě pro ženy a matky s dětmi „Paprasek“ v Pardubicích, dále dotazníky vyplňovali uživatelé denního centra a nocležny Nízkoprahového zařízení „Portus“ v Pardubicích.

základním vzděláním. Střední odborné učiliště má z celkového počtu 37,5 % respondentů a středoškolské vzdělání má 12,5 % dotázaných.

V případě dětí a mládeže přicházejících ze zařízení ústavní a ochranné péče nejsou bližší informace o struktuře této podskupiny k dispozici.

4.2.1.4 Potřeby cílové skupiny

Základní potřeby cílové skupiny mohou být charakterizovány rozdílně podle různých úhlů pohledu. Z pohledu osob bez domova lze charakterizovat jejich potřeby pomocí následujícího výčtu:

- potřeba tepla;
- potřeba se najíst a napít;
- mít možnost se někde osprchovat a provést další základní hygienické úkony;
- mít možnost někde přespát;
- integrace do společnosti, zejména:
 - zlepšení vztahů s rodinou;
 - navázání nových kladných vztahů;
 - možnost se začlenit do společenského dění;
 - u dětí začlenění mezi vrstevníky apod.
- získání cenově dostupného bydlení;
- uplatnění se na trhu práce apod.

K tomuto výčtu je třeba dále doplnit potřeby žen bez domova, které doplňují uvedené základní potřeby:

- potřeba soukromí, vlastního prostoru;
- potřeba pomoci s obranou proti domácímu násilí.²⁶

Z pohledu poskytovatelů služeb a většiny společnosti jsou potřeby osob bez domova následující:²⁷

- potřeba získání pocitu bezpečí a důvěry;
- potřeba odborného poradenství v oblastech:
 - vzdělávání;
 - zdraví;
 - jednání na úřadech, soudech apod.;
 - trh práce;
 - zajištění bydlení apod.
- potřeba sestavení a pomoci při realizaci individuálního plánu;
- možnost dalšího vzdělávání (rekvalifikační kurzy apod.).

U dětí a mládeže přicházejících ze zařízení ústavní a ochranné výchovy lze identifikovat především následující okruhy potřeb:²⁸

- potřeba zajištění chybějícího sociálního zázemí;
- pomoc s odstraněním sociální izolace;

²⁶ Domácí násilí je častou příčinou příchodu žen a zejména matek s dětmi do azylových domů. Domácímu násilí se věnuje samostatně kapitola 7.

²⁷ Zdroj: Městský azylový dům pro ženy a matky s dětmi Paprsek při o.s. SKP-CENTRUM, Pardubice.

²⁸ Zdroj: Nadace Civilia (<http://www.civilia.cz/ustavniaochrannavychova.html>)

- potřeba pomoci s přípravou na samostatný život ve společnosti.

4.2.1.5 Služby zaměřené na cílovou skupinu

Osobám bez domova poskytují nestátní neziskové organizace v kraji služby nízkoprahových denních center, nocleháren, terénních programů a azylových domů. Mezi služby určené pro tuto cílovou skupinu lze v některých případech zařadit také domy na půl cesty. Dále je uveden základní popis jednotlivých druhů služeb, tak jak je charakterizuje zákon o sociálních službách²⁹ a provozovatelé těchto služeb z řad NNO. Je nutno podotknout, že dále uvedené služby NNO nemusí být vždy zaměřeny pouze na osoby bez domova. U řady těchto služeb může docházet k prolínání více cílových skupin v jednom zařízení (tzn. zařízení pro osoby bez přístřeší mohou např. využívat uživatelé drog, osoby s duševním onemocněním apod.)

Nízkoprahová denní centra poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby pro osoby bez domova. Služby těchto center obsahují následující činnosti:

- pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu;
- poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

Mezi další aktivity těchto center patří možnost zprostředkování rozhovoru se sociálními pracovníky, možnost zpravidla bezplatné výměny oblečení a v zimním období při velkých mrazech možnost nouzového přenocování.³⁰

Tento typ služeb v Pardubickém kraji poskytuje pro osoby bez domova Nízkoprahové denní centrum - Portus při občanském sdružení SKP-CENTRUM v Pardubicích. Součástí tohoto zařízení je také humanitární šatník. Z dalších zařízení v kraji lze uvést také AD centrum Klubu hurá kamarád, o.s., které je umístěno také v Pardubicích a které se však primárně zaměřuje na uživatele drog.

Noclehárny poskytují služby osobám bez domova, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování. V rámci těchto služeb jsou prováděny následující aktivity:

- pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu;
- poskytnutí přenocování.

Služby nocleháren pro osoby bez domova plní v kraji nejčastěji azylové domy (viz níže) a dále pak, zejména v zimním období, nízkoprahová denní centra formou tzv. krizových lůžek. V Pardubickém kraji tuto službu z organizací nestátního neziskového sektoru poskytuje SKP-CENTRUM v Pardubicích.

²⁹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách s účinností od 1.1.2007.

³⁰ Zdroj: Nízkoprahové denní centrum - Portus - organizační jednotka o. s. SKP - CENTRUM, Pardubice (www.skp-centrum.cz)

Terénní programy jsou terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek³¹, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách³² a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Jedná se o nízkoprahovou službu, takže je často cílové skupině poskytována anonymně. Terénní programy jsou založeny na následujících základních aktivitách:

- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Služby terénních programů jsou nejčastěji poskytovány společně se službami nízkoprahových denních center (viz výše).

Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba obsahuje tyto základní činnosti:

- poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy;
- poskytnutí ubytování;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Základní snahou poskytovatelů tohoto druhu služeb je motivovat ubytované osoby k aktivnímu řešení vlastní situace a minimalizovat jejich závislost na systému sociální pomoci a umožnit tak těmto klientům/uživatelům služeb začlenit se zpět do společnosti.

Služby azylových domů jsou z NNO v kraji poskytovány Městským azylovým domem pro muže a Městským azylovým domem pro ženy a matky s dětmi Paprsek (obě zařízení fungují při o.s. SKP-CENTRUM v Pardubicích), dále pak Azylovým domem pro matky s dětmi při o.s. Náš domov v Koclířově a Střediskem humanitární péče při Českém červeném kříži o.s. ve Svitavách, které navíc poskytuje službu humanitárního šatníku.

Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Služby domů na půli cesty zahrnují zpravidla:

- poskytnutí ubytování;
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím;
- sociálně terapeutické činnosti;

³¹ Ve vztahu k uživatelům drog se terénními programy podrobně zabývá kapitola 5 této studie

³² Osobami žijícími v sociálně vyloučených lokalitách se do značné míry zabývá kapitola 2 tohoto svazku zaměřená na etnické menšiny, resp. romskou národnostní menšinu.

- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

Jedná se o časově omezenou službu pro výše uvedené skupiny osob, nejčastěji právě pro děti a mládež bez rodinného zázemí a schopnosti zajistit si vlastní bydlení pro nedostatek financí či nedostatek základních sociálních dovedností. Provoz domů na půli cesty je nepřetržitý.³³

V kraji jsou organizacemi nestátního neziskového sektoru provozovány tři zařízení poskytující tento typ služeb, a to Dům na půli cesty při o.s. Klub hurá kamarád v Pardubicích, Dům na půli cesty při o.s. Květná Zahrada, Květná u Poličky a Centrum J.J. Pestalozziho o.p.s. v Chrudimi.

4.2.1.6 Způsob práce s cílovou skupinou

Při práci s osobami bez domova se NNO drží několika důležitých principů³⁴:

- poskytování pomoci kvalifikovaným personálem;
- analýza, pochopení a zohlednění individuálních potřeb klientů/uživatelů služeb;
- individuálně orientované poradenství;
- a respektování humánního rozměru poskytovaných služeb.

Nízkoprahová denní centra pracují s osobami bez domova následovně. S novým uživatelem je veden řízený monitorovací rozhovor (jeho hloubka záleží na momentálním stavu uživatele a jeho ochotě vypovídat). Všeobecně jsou poskytovány tyto služby:

- poskytnutí potravinové pomoci (potraviny, tekutiny);
- zprostředkování možnosti hygieny: uživatel je veden k obnovení základních hygienických návyků;
- zprostředkování lékařského ošetření: v případě nutnosti lékařského ošetření je odborná pomoc zprostředkována;
- poskytnutí ošacení: uživatel má nárok na bezplatné ošacení ze skladových zdrojů poskytovatele;
- poradenství: na základě individuálních potřeb uživatele je poskytnuto poradenství
 - z oblasti sociální prostřednictvím sociálního pracovníka - zaměstnance zařízení (co je nutné učinit, pro vyřešení konkrétní situace, které instituce jsou v daném případě kompetentní, jak se v nich orientovat apod.);
 - z oblasti právní (např. prostřednictvím právní poradny, která může být součástí dané NNO - převážně otázky trestního práva a občanského zákoníku);
 - z oblasti psychologické prostřednictvím dobrovolného externího spolupracovníka dané NNO;
- pomoc při naplňování osobních cílů: pomocí individuálního plánu je uživatel systematicky veden k řešení své situace realizací definovaných reálných aspiračních cílů;
- účast na pracovní rehabilitaci: např. prodej časopisu Nový Prostor a pomocné práce v rámci daného zařízení apod.

Hlubší práce s uživatelem nastává po navázání vztahu pracovník - uživatel. Pracovník s uživatelem stanoví jednotlivé kroky k naplnění hlavního cíle. V celém procesu dohlíží na reálnost uživatelových aspirací. Úkolem sociálního pracovníka je usměrnit uživatele, analyzovat jeho problém a ve shodě s jeho myšlenkovým chápáním stanovit reálné cíle a časové horizonty, které uživatele dovedou k vyřešení jeho situace.

Během celého procesu jsou na uživatele kladeny minimální nároky - uživatel je nucen zachovávat pouze jednoduchá a srozumitelná pravidla.³⁵

U **nocleháren** je cílem poskytovaných služeb zlepšit osobám bez domova nepříznivou životní situaci a poskytnout jim čas k dalšímu dlouhodobějšímu řešení svého problému. Noclehárny poskytují služby typu:

- zajištění noclehu;
- zajištění osobní hygieny;
- večerní a ranní občerstvení;
- odborné poradenství.

Noclehárny jsou systémem práce úzce propojeny s nízkoprahovými denními centry. Společně tvoří ucelený systém pro uživatele, kteří z nejrůznějšího důvodu nejsou vhodní k umístění do azylového domu nebo o něj nestojí či na umístění případně čekají.³⁶

V **terénních programech** je uživatel osloven v přirozeném prostředí, je mu nabídnuta humanitární pomoc (potravinový servis a ošacení). Pomocí rozhovoru je zmapována jeho situace a dále jsou mu nabídnuty další sociální služby (doporučení pro denní centrum a nocležnu, konzultace s praktickým lékařem, hygienická očista, apod.). Hlavní metodou je navázání důvěrného vztahu s uživatelem, který je předpokladem k jeho následnému zachycení do sociální sítě. Přestože se jedná převážně o práci s celou skupinou, zaměřuje se terénní péče primárně na problém jednotlivce, který je často právě skupinou ovlivněn a udržován v určitém prostředí, ze kterého není schopen se bez odborné pomoci odpoutat.

Hlavním smyslem terénních programů je prvotní kontakt potenciálního uživatele se sociální službou, kterou by jinak vzhledem ke své situaci nevyhledal (ať již z důvodu ztráty důvěry v instituce či jeho omezené schopnosti aktivně řešit svůj problém nebo pro svou apatii).

Dalším významným úkolem programů terénního typu je monitoring oblastí výskytu cílové skupiny v pardubickém regionu a účinnější snižování zdravotních a sociálních rizik způsobených životem na ulici u osob, které nevyhledávají pomoc žádného konkrétního zařízení poskytujícího sociální služby.³⁷

V **azylových domech** spočívá způsob práce s cílovou skupinou zejména v individuálním přístupu. S uživatelkou či uživatelem služeb jsou při přijetí, formou pohovoru, mapovány rodinné, sociální a finanční poměry a následně se stanoví základní cíle k vyřešení její situace a nejpalčivějších problémů. Po seznámení s prostředím a chodem azylového domu se stanoví dílčí cíle s ohledem

³³ Zdroj: Dům na půli cesty při Klubu hurá kamarád o.s., Pardubice (www.khk.cz)

³⁴ Zdroj: Nízkoprahové denní centrum - Portus při SKP-CENTRU o.s., Pardubice (www.skp-centrum.cz)

³⁵ Zdroj: Mgr. Jan Mandys (Nízkoprahové denní centrum - Portus při SKP-CENTRU o.s., Pardubice)

³⁶ viz ³⁵

³⁷ viz ³⁵

na konkrétní potřeby a přání dané uživatelky či uživatele služeb. Denně jsou prováděny kontroly bytů, dodržování řádu azylového domu apod. V rámci aktivit azylových domů jsou prováděny často také informativní schůzky, na kterých si uživatelé vyměňují zkušenosti např. při hledání vlastního bydlení a práce a na kterých se pracovníci azylových domů snaží eliminovat všechny třecí plochy, které by mohly v dané komunitě případně nastat.³⁸

V domech na půl cesty probíhá většinou práce s uživatelem následovně. Při první návštěvě je s žadatelem o pobyt proveden rozhovor, který je orientován na uživatele a jeho potřeby. Žadatel je seznámen s nabídkou instituce, s pravidly a způsobem poskytování služby daného domu na půl cesty. Délka pobytu v domě na půl cesty je zpravidla omezen na dobu 1 roku. Měsíční nájemné nepokrývá veškeré provozní náklady, ale je stanoveno tak, aby ubytovaným zbývalo dostatečné množství peněz a umožnilo jim tak naučit se s nimi hospodařit. Důležitou podmínkou pobytu je aktivita uživatele - studium nebo zaměstnání.³⁹

Domy na půl cesty mají v současné době nezastupitelné místo mezi ostatními sociálními službami. Působí preventivně proti problémům jako je kriminalita, závislosti, prostituce, gamblerství apod., které sebou přináší moderní společnost. Díky projektu domům na půl cesty řada mladých dospělých nekončí po odchodu z ústavních zařízení na ulici jako bezdomovci. Domy na půl cesty se snaží dohnat to, co bylo v rámci výchovy v ústavních zařízeních zanedbáno a učí mladé dospělé základním dovednostem potřebným pro samostatný život.⁴⁰

NNO zaměřené na osoby bez domova v rámci svých aktivit spolupracují také z dalšími organizacemi a zařízeními, nejen z nestátního neziskového sektoru. Tato spolupráce je založena především na organizování školení a kurzů pro pracovníky NNO i ostatních subjektů a zejména však v tzv. „předávání klientů/uživatelů“.⁴¹

NNO využívají v aktivitách zaměřených na tuto cílovou skupinu také možnost zapojení studentů (zejména vyšších odborných a vysokých škol se sociálním zaměřením - např. obor sociální práce).

Zapojení studentů do práce s osobami bez domova je založeno především na umožnění vykonávat v zařízení praxi nejčastěji na základě dobrovolnických programů příslušné NNO.

V Pardubickém kraji se jedná o studenty zejména následujících škol:

- Vyšší odborná škola a Střední odborná škola Gustava Habrmana, Česká Třebová;
- Střední průmyslová škola elektrotechnická a Vyšší odborná škola, Pardubice;
- Fakulta filozofická Univerzity Pardubice.

³⁸ Zdroj: Občanské sdružení „Náš domov“ - Azylový dům pro matky s dětmi v nouzi, Koclířov.

³⁹ Zdroj: Klub hurá kamarád o.s. - Dům na půl cesty, Pardubice (www.khk.cz)

⁴⁰ Zdroj: Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s. - Výroční zpráva za rok 2005. (www.pestalozzi.cz)

⁴¹ „Předávání klientů“ je nejvýraznější mezi NNO zaměřenými na osoby bez domova a NNO zaměřenými na uživatele drog.

Účastníci dobrovolnických programů mohou být ovšem také tvořeni studenty škol mimo území Pardubického kraje.

4.2.2 Sekundární cílové skupiny

Kromě primární cílové skupiny osob bez domova pracují NNO v této oblasti i s dalšími skupinami. Jejich aktivity zaměřené na tyto další skupiny lze označit jako vedlejší či sekundární. V rámci zpracování této kapitoly byly identifikovány jako sekundární cílové skupiny následující:

- odborná veřejnost;
- osoby potenciálně ohrožené ztrátou přístřeší.

S rodinnými příslušníky a osobami blízkými k osobám bez domova NNO významněji nepracují, a proto nejsou mezi sekundární cílové skupiny zahrnuty.

4.2.2.1 Odborná veřejnost

Odborná veřejnost představuje sekundární cílovou skupinou celé řady NNO v různých oblastech činnosti. Do této cílové skupiny patří zejména lékaři, pracovníci veřejné správy a pedagogičtí pracovníci specializovaných škol. Práce s pracovníky z oblasti zdravotnictví spočívá především ve výměně informací o zdravotním stavu uživatelů služeb a v získání informací od lékařů, jak rozpoznat příznaky některých závažných onemocnění.

Mezi pracovníky veřejné správy, se kterými NNO často pracují, patří především:

- zaměstnanci sociálních odborů radnic a magistrátů obcí s rozšířenou působností či krajského úřadu;
- koordinátoři péče o občany tzv. společensky nepřízpusobené;
- státní a městští policisté.

Práce NNO s touto cílovou skupinou je reakcí na jejich základní potřeby, kterými jsou:

- potřeba informací o situaci v oblasti osob bez domova;
- potřeba orientace v nové legislativě v této oblasti;
- potřeba informací o svých pravomocích a možnostech dalšího postupu při jednání s osobami bez domova;
- potřeba spolupráce s NNO při práci s osobami bez domova.

Aktivity NNO vůči této sekundární cílové skupině spočívají především v pořádání přednášek, besed, školení či vzdělávacích kurzů, dalším zdrojem informací jsou podobně jako u obecné veřejnosti webové stránky jednotlivých nestátních neziskových informací.

4.2.2.2 Osoby potenciálně ohrožené ztrátou přístřeší

Jednou z vedlejších cílových skupin NNO v oblasti osob bez domova jsou osoby potenciálně ohrožené ztrátou přístřeší.

Jedná se o osoby, které zatím žijí v místě svého bydliště, ale jsou ztrátou bydlení vážně ohroženy. Např. z důvodu rodinných sporů, nedostatku finančních prostředků, žijící ve zdravotně nevyhovujících bytech, v domech určených k asanaci a demolici, v sociálních bytech a holobytech, v ústavních zařízeních, kde mají možnost pobýt jen určitý čas (dětské domovy, výchovná zařízení, domovy pro matky s dětmi, věznice apod.).⁴²

Z toho vyplývá, že mezi osoby potenciálně ohrožené ztrátou přístřeší se řadí zejména:

- osoby propuštěné z výkonu vazby;
- osoby propuštěné z výkonu trestu;
- neplatiči, obyvatelé tzv. holobytů apod.;
- příslušníci etnických menšin - migranti;
- sociálně „slabí“ jedinci;
- lidé s mentálním postižením;
- lidé s duševním onemocněním;
- osoby s nízkou sociokulturní úrovní (osoby žijící nedůstojným způsobem života).

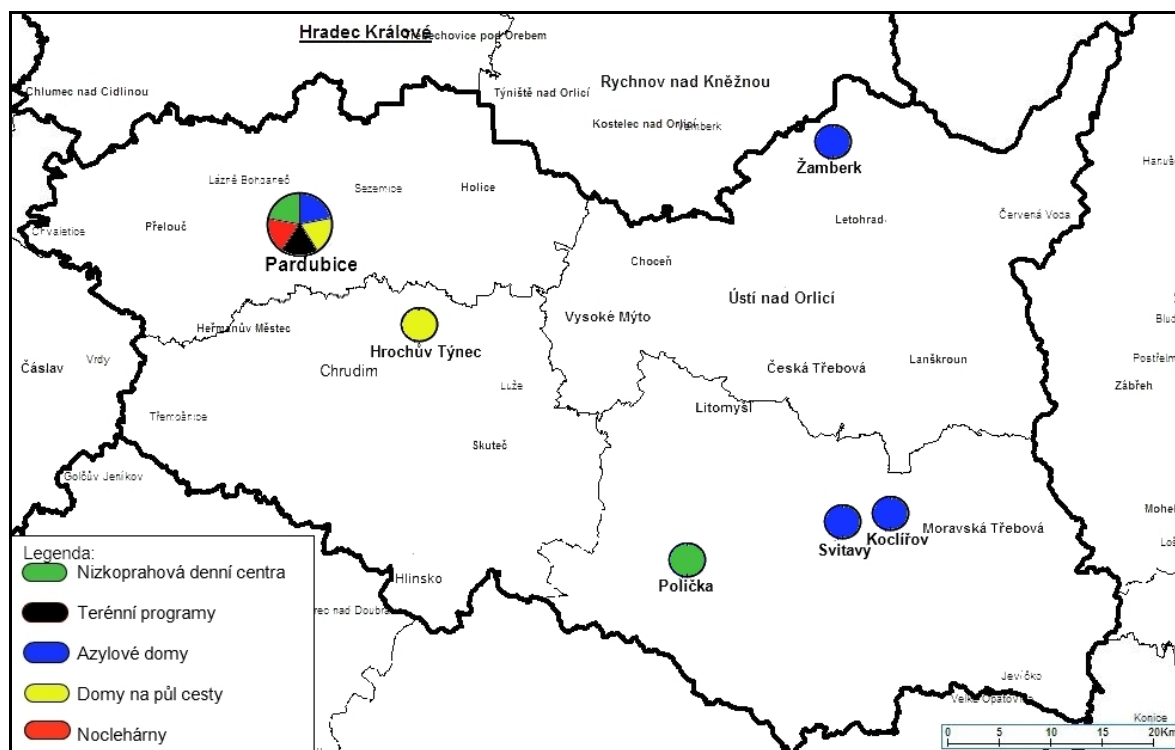
Nestátní neziskové organizace v současnosti pracují pouze s osobami vracejícími se z výkonu vazby nebo trestu. O službách NNO se tyto lidé dozvídají od ostatních uživatelů a od pracovníků státní správy a samosprávy, kteří mají práci s těmito osobami v kompetenci.

NNO v současnosti o ostatními osobami v této cílové skupině nepracují.

4.3 Sít' služeb v kraji

Rozložení sítě služeb NNO identifikovaných v rámci šetření a významně zaměřených na osoby bez domova v Pardubickém kraji udává následující obrázek (Obr. 4-2).

⁴² Zdroj: Králová, J. Společenská rizika související s bezdomovectvím, Konference o bezdomovectví, 16.12.2004. Krajský úřad Kraje Vysočina. (<http://www.upol.cz/fakulty/lf/struktura/pracoviste/ustav-socialniho-lekarstvi-a-zdravotni-politiky/phdr-jaroslava-kralova/>)

Obr. 4-2: Síť služeb NNO zaměřených na osoby bez domova v Pardubickém kraji

Z obrázku je patrné, že v síť služeb NNO nepokrývá rovnoměrně celé území Pardubického kraje. Chybí zejména terénní programy v okresech Chrudim, Ústí nad Orlicí a Svitavy a nízkoprahové denní centra (v současnosti jsou umístěna pouze v Pardubicích a Poličce). Domy na půli cesty, které pracují s mládeží, jsou umístěny pouze v okresech Pardubice a Chrudim. U zbývajících typů zařízení - tzn. azylových domů a nocleháren je rozložení služeb výrazně lepší a navíc jsou služby NNO v těchto oblastech doplněny službami dalších organizací a zařízení řízených samosprávou nebo podnikatelskými subjekty, např.:

- Azylový dům, Chrudim;
- Ubytovna pro bezdomovce, Moravská Třebová;
- Ubytovna Bylany, okres Chrudim;
- Noclehárna pro bezdomovce, Svitavy;
- Noclehárna pro bezdomovce, Litomyšl.

Tyto služby jsou navíc doplněny službami dalších NNO a jiných zařízení typu poraden a humanitárních šatníků, které poskytuje např.:

- Středisko psychologické pomoci, Svitavy;
- AD Centrum při o.s. Klub hurá kamarád, Pardubice;
- Romské centrum, Moravská Třebová atd.

Dále se do této skupiny řadí služby poskytovaných farními charitami a jejich pobočkami.

4.3.1 Nejvýznamnější NNO v kraji

V této části je obsažena základní charakteristika těch organizací, které v Pardubickém kraji významně pracují s osobami bez přístřeší.

4.3.1.1 SKP-CENTRUM o.s., Pardubice

Ze zařízení a programů o.s. SKP-CENTRUM jsou na osoby bez domova zaměřeny především: Nízkoprahové denní centrum Portus, Terénní práce, Městský azylový dům pro ženy a matky s dětmi Paprsek a Městský azylový dům pro muže.

Městský azylový dům pro ženy a matky s dětmi Paprsek od roku 1994 poskytuje ubytování a resocializační programy ženám a matkám s dětmi bez přístřeší a ženám a matkám s dětmi – obětem domácího násilí. Dětem ubytovaných žen je poskytována předškolní výchova v prostorách domu, dům je rovněž technicky i personálně vybaven pro volnočasové aktivity ubytovaných dětí.

Cílem činnosti azylového domu je minimalizovat závislost ubytovaných na systému sociální pomoci řízenými resocializačními programy a cílevědomým vedením k aktivnímu řešení vlastní situace.⁴³

Cílové skupiny azylového domu tvoří:

- sociálně vyloučené, bez přístřeší;
- ženy od 18 let s dětmi (např. v rozvodovém řízení, majitel bytu neprodloužil nájemní smlouvu apod.);
- ženy v krizové situaci (domácí násilí, ženy přivedené policií apod.);
- ženy po výkonu trestu (návazné bydlení, pomoc při začlenění do společnosti);
- ženy s psychiatrickou diagnózou ve stabilizovaném stavu (nutné potvrzení od lékaře).

Těmto cílovým skupinám nabízí zařízení následující služby:

- přechodné ubytování v zařízených pokojích;
- krizový pobyt;
- odborné sociální poradenství;
- občanská a právní poradna;
- humanitární šatník a potravinová banka;
- dětské centrum (třída předškolní přípravy);
- učebna (doučování, volnočasové aktivity).

Městský azylový dům pro muže poskytuje služby mužům bez přístřeší od roku 1994. Důraz je kladen na dodržování ubytovacího řádu, který konfrontuje ubytované muže s režimem simulujícím ekonomicky aktivní životní styl a účinně napomáhá jejich aktivizaci. Pomocí individuálních resocializačních plánů dosahují ubytovaní muži dílčích cílů, které je postupně přibližují návratu do běžného života. Pobyt v azylovém domě je časově omezen a služby tak může při relativně krátkém cyklu využít větší počet mužů bez přístřeší. Od ledna roku 2006 je

⁴³ Zdroj: SKP-CENTRUM (www.skp-centrum.cz)

azylový dům s podporou Evropské unie víceetapovým sociálním zařízením, které realizuje dílčí podpůrné programy denní centrum Portus, Azylový dům, Terénní práce, Pracovní terapie.

Nízkoprahové zařízení Portus začalo působit v závěru roku 2003 v provizorních podmínkách nouzového pronájmu. Pět dní v týdnu poskytuje širokému spektru návštěvníků (od bezdomovců, přes duševně postižené až po drogově závislé) základní občerstvení (čaj, káva, polévka), provizorní zázemí pro osobní hygienu, řízený rozhovor se sociálním pracovníkem, bezplatnou právní a občanskou poradnu, bezplatnou výměnu oblečení, možnost prodeje časopisu Nový prostor (zařízení dosahuje prodeje 300 výtisků týdně), v období mrazů nouzové přenocování. Každý uživatel je řádně evidován, včetně pořízení osobní fotografie, což je přínosem k prevenci a objasňování pouliční kriminality. Kontakt s ostatními poskytovateli nízkoprahových služeb v ČR zabraňuje zneužívání sociálních služeb častou migrací jejich uživatelů. Od roku 2006 je zařízení s podporou Evropské unie jedním z dílčích programů projektu „Program pro osoby bez přístřeší na Pardubicku“, vedle azylového domu pro muže, a je rozšířeno o program Terénní práce a program Pracovní terapie.⁴⁴

4.3.1.2 O.s. Náš domov, Koclířov

Občanské sdružení „Náš domov“ Koclířov se zaměřuje na osvětové, kulturně společenské a jiné zájmové činnosti včetně zajišťování pomoci pro osoby sociálně potřebné, osoby bez domova, osamělé, nemocné a zdravotně postižené.

Hlavním posláním Občanského sdružení „Náš domov“ je poskytování sociálních služeb, péče o ohrožené a problémové skupiny obyvatel, ubytování, pomoc při chodu domácnosti, pomoc při řešení mimořádných událostí a krizových situací, výchovné, vzdělávací a aktivační služby, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, poskytnutí informace a pomoc při prosazování práv a zájmů.

V tomto duchu provozuje Občanské sdružení „Náš domov“ Koclířov Azylový dům pro matky s dětmi v nouzi.⁴⁵

4.3.1.3 Centrum J.J.Pestalozziho o.p.s., Chrudim

Centrum J.J. Pestalozziho je nástupcem několika subjektů - Nadace Návrat (1992 - 1994), Nadace J.J. Pestalozziho (1994-1999), která následně byla transformována do stávající podoby obecně prospěšné společnosti.

Cílové skupiny centra jsou v jeho jednotlivých projektech následující:

- Domy na půl cesty - mladí lidé ve věku 18-26 let, kteří opouští dětské domovy, terapeutické komunity či rodinu a nemají vhodné či žádné rodinné zázemí.

⁴⁴ viz ⁴³

⁴⁵ Zdroj: Azylový dům pro matky s dětmi v nouzi při o.s. Náš domov, Koclířov.

- Dětské krizové centrum - děti předškolního a školního věku z běžné populace. Řešené problémy: školní nezralost, šikana, drogy, školní neúspěšnost, rodinné problémy, logopedické vady, atd.
- Jupiter - oběti domácího násilí /děti, ženy, případně muži/.
- Nová cesta - děti školního věku s nařízenou ústavní výchovou.
- Já a můj svět - děti školního věku s nařízenou ústavní výchovou

Centrum poskytuje pro své cílové skupiny poradenské, vzdělávací a sociální služby. Cílem všech poskytovaných služeb je řešení akutní krizové situace dětí a mladých lidí v regionu, integrace dlouhodobě institucionalizovaných uživatelů zpět do společnosti, vytvoření zachytné sítě s nabídkou víceúrovňového systému sociální pomoci, právní pomoc všem cílovým uživatelům a prevence sociálně patologických jevů pořádáním odborných seminářů a přednášek.⁴⁶

Z výše uvedeného vyplývá, že na osoby bez domova je centrum zaměřeno především prostřednictvím projektu Domu na půl cesty v Hrochově Týnci.

4.3.1.4 Domov pro ženy a matky s dětmi v tísní při o.s. CEMA, Žamberk

Azylový dům zahájil provoz v květnu 2006, první uživatelky se zde ubytovaly v červnu 2006. Cílovými skupinami zařízení jsou:

- tyrané a zneužívané ženy a matky s dětmi;
- matky s dětmi, těhotné ženy a ženy, které se ocitly v krizové životní situaci, nemají podporu rodiny a poskytnutí azylu jim pomůže v řešení jejich situace;
- matky nevládající základní péči o děti a vedení domácnosti.

Zařízení je tedy zaměřeno především na oběti domácího násilí. Protože se domácí násilí velice často prolíná s problémem ztráty přístřeší, poskytuje azylový dům služby i osobám bez domova. Pracovníci zařízení uvádějí, že minimálně 40 % uživatelů se zároveň s problémem domácího násilí potýká také právě se ztrátou přístřeší.

Azylový dům poskytuje pomoc, která spočívá v možnosti azylového pobytu, individuálním přístupem, poradenství (sociální, právní, kontakt s odborníky), vzdělávání (PC, internet, vyplňování formulářů, orientace v pracovně-právních vztazích), praktickém nácviku (finanční hospodaření domácnosti, vaření, úklid, šití apod.) a výchově (péče o dítě, soulad mezi potřebami dětí a možnostmi matky atd.).

4.3.1.5 Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Svitavy

Oblastní spolek ČČK ve Svitavách provozuje pro osoby bez domova zejména Azylový dům pro matky s dětmi, středisko humanitární péče.

Cílovou skupinou tohoto zařízení jsou matky s dětmi, které se ocitly v nepříznivé bytové situaci, způsobené nejrůznějšími vlivy - rozvodem, ztrátou partnera, kriminální činností rodinných příslušníků, ztrátou zaměstnání, problémy s finančními prostředky apod. Cílem azylového domu

je umožnit matkám zůstat součástí přirozeného místního společenství, žít běžným způsobem, zachovávat a rozvíjet důstojný život svůj i svých dětí, zajišťovat bezpečné bydlení.

Matkám, které jsou nuceny opustit své dosavadní trvalé bydliště, jsou poskytovány služby, které jim a jejich dětem zajistí bezpečnost a základní životní potřeby - ubytování, stravování, osobní hygienu, ošacení, praní a žehlení prádla apod. Je jim zajišťován první kontakt s lékařem, školami a úřady.⁴⁷

4.3.1.6 Klub hurá kamarád o.s., Pardubice

Klub hurá kamarád vznikl v roce 1994 jako občanské sdružení, věnující se práci s dětmi v obtížných životních situacích. První profesionální zařízení Klubu hurá kamarád Krizové a protidrogové centrum AD začalo fungovat v roce 1997, po dvou letech následoval terénní program Kontaktního centra. V roce 2000 získal Klub hurá kamarád do pronájmu díky pomoci města Pardubice budovu bývalých jeslí v Jungmannově ulici, kde je nyní umístěn i Dům na půl cesty a Otevřený klub.

V současné době provozuje Klub hurá kamarád následující zařízení:

- Dům na půli cesty pro mladé lidi, kteří v 18 letech opouští dětské domovy a výchovné ústavy;
- Krizové a protidrogové centrum AD (péče o lidi v obtížných životních situacích, zaměření na primární a sekundární protidrogovou prevenci);
- Kontaktní centrum (sekundární a terciární prevence zneužívání omamných a psychotropních látek);
- Otevřený klub pro mládež (nízkoprahový klub s volnočasovými aktivitami, programové a společenské akce - workshopy, diskuze, kulturní akce, festivaly, koncerty);
- Přechodné zaměstnání s programem pro mladé lidi sociálně handicapované na trhu práce (sociální trénink, integrace, vytváření sociálních dovedností pro lepší orientaci ve společnosti).

Posledním zařízením, které vzniklo v roce 2002, je Agentura Klubu hurá kamarád, která poskytuje služby v první řadě vlastním odborným zařízením (fundraising, PR, personalistika, účetnictví, atd.), ve druhé řadě potom síti neziskových a státních organizací v regionu (propojování sociální sítě v Pardubicích, dobrovolnictví, nabídka vzdělávacích aktivit a seminářů).

Z těchto zařízení je na cílovou skupinu osob bez domova zaměřen Dům na půl cesty (DPC). DPC je v provozu od dubna roku 2000. Kapacita DPC je deset jednolůžkových pokojů. Uživatelé společně využívají kuchyň, jídelnu a obývací pokoj.⁴⁸

⁴⁶ Zdroj: Centrum J.J.Pestalozziho, Chrudim (www.pestalozzi.cz)

⁴⁷ Zdroj: Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Svitavy

⁴⁸ Zdroj: Klub hurá kamarád o.s., Pardubice (www.khk.cz)

4.3.1.7 Farní charita, Polička

Farní charita v Poličce je nestátní neziskovou organizací a svou činnost vyvíjí od roku 1992. Je součástí Diecézní charity Hradec Králové, České katolické charity a Caritas Internationalit (mezinárodní společenství charit).

Ze zařízení charity je na osoby bez domova zaměřeno především Občanské poradenské centrum (OPC), jehož posláním je pomoc občanům v tíživé sociální situaci. V rámci OPC je realizován projekt nízkoprahového denního centra pro bezdomovce a sociálně potřebné.

Nízkoprahového denního centra využívají uživatelé k osobní hygieně a dále je jim poskytováno ošacení z humanitního šatníku. Uživatelé mají v centru možnost odpočinku, jídla a konzultace svých problémů. V případě potřeby je jim poskytnuta jízdenka do místa trvalého pobytu nebo zprostředkováno ubytování v blízkých azylových zařízeních.⁴⁹

4.3.2 Ostatní organizace

V dotazníkovém šetření, které v souvislosti s touto studií proběhlo mezi NNO v Pardubickém kraji uvedly práci s cílovou skupinou osoby bez domova i další organizace. Jedná se o:

- Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Svitavy;
- Český červený kříž - Oblastní spolek ČČK, Ústí nad Orlicí.

4.3.3 Bílá místa v síti služeb

Šetřením mezi provozovateli služeb a koordinátory péče o občany tzv. společensky nepřizpůsobené byla identifikována následující bílá místa v síti služeb NNO v kraji:

- sociální služby pro osoby bez domova jsou v některých případech poskytovány v nevhodných prostorových podmínkách;
- v kraji je komplex služeb pro bez domova poskytován pouze ve dvou stupních - terénní a nízkoprahové centrum, azylové domy. Chybí podporované byty, jako poslední třetí stupeň služeb;
- zatím není vytvořen metodický model pro práci s osobami potenciálně ohroženými ztrátou přístřeší, který by spočíval v terénní práci v přirozeném prostředí ohroženého (např. s neplatičem by byl individuálně vytvořen splátkový kalendář, učil by se hospodařit, apod.);
- zcela chybí zajištění odborné lékařské pomoci osobám bez domova, která by nebyla závislá na zdravotním pojištění této osoby (jedná se zejm. o preventivní prohlídky - lehčí zdravotní úkony, stanovování diagnóz, doléčovací proces po propuštění ze zdravotnického zařízení - místo pro doléčování, lůžko pro hospitalizaci při běžných nemocech, apod.);
- nedostatečné pokrytí území kraje službami terénních programů a nízkoprahových denních center;
- chybí cílená depistáž osob ohrožených sociální exkluzí;⁵⁰
- chybějící nízkoprahové nocležny pro ženy;
- nedostatek míst v ubytovnách.

⁴⁹ Zdroj: Farní charita, Polička. Výroční zpráva za rok 2005.

⁵⁰ Depistáž - vědomé, cílené, včasné vyhledávání nemocných nebo zdrojů nemoci v celé populaci nebo ve vybraných skupinách. Zdroj: ABC.cz slovník cizích slov online (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz>)

4.4 Použité pojmy

Osoba bez domova (bez přístřeší) - osoby žijící většinou tzv. „na ulici“ nebo v neadekvátních bytových podmínkách (opuštěné objekty, squaty apod.), tedy bez možnosti dlouhodobě využívat přístřeší, které jsou více či méně často uživateli některých z následujících služeb:

- služby nízkoprahových denních center;
- služby nocleháren;
- služby poskytované prostřednictvím terénních programů;
- služby poskytované prostřednictvím azylových domů;
- služby domů na půli cesty.

Depistáž - vědomé, cílené, včasné vyhledávání nemocných nebo zdrojů nemoci v celé populaci nebo ve vybraných skupinách.⁵¹

Dětský domov se školou - Označení dětský domov se školou je užíváno od roku 2002. Nahradiło dříve používané názvy dětský výchovný ústav a zvláštní škola internátní. Pečuje zpravidla o děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Vyhláška č. 334/2003 Sb. stanovuje, že lze do zařízení umístit i dítě se zdravotním postižením, s přihlédnutím k jeho specifickým potřebám a možnostem zařízení, nezletilé matky a jejich děti a na nezbytně nutnou dobu i děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku svého neurologického poškození a psychického onemocnění.⁵²

Výchovný ústav představuje těžiště převýchovného procesu. Zabezpečuje dlouhodobou péči o děti starší patnácti let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařizována ústavní nebo uložená ochranná výchova. Základ činnosti tvoří příprava na budoucí povolání. Podle zákona č. 109/2002 Sb. do zařízení může být umístěno i dítě starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou, v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, pro které nemůže být zařazen v dětském domově se školou, či zvláště závažné poruchy chování. Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro každou z těchto skupin dětí. Vyhláška č. 334/2003 Sb. okruh rozšiřuje cílovou skupinu výchovných ústavů (stejně jako dětský domov se školou) o děti se zdravotním postižením, nezletilé matky a jejich děti a na nezbytně nutnou dobu o děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození a psychického onemocnění.⁵³

Dětský domov - Do dětských domovů (dále jen DD) jsou přijímány tělesně a duševně zdravé děti ve věku od 3 do 18 let bez výraznějších výchovných problémů, kterým byla soudně nařizována ústavní výchova ze sociálních důvodů. Vyhláška č. 334/2003 Sb. 2 připouští přijetí dítěte se zdravotním postižením, a to s ohledem na druh a stupeň jeho postižení. DD je pro dané dítě vybíráno s ohledem na vzdálenost od sídla mateřské, speciální mateřské, základní nebo speciální školy v níž je dítě integrováno. Do DD lze umístit i nezletilou matku spolu s jejími dětmi.

⁵¹ Zdroj: ABC.cz slovník cizích slov online (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz>).

⁵² Zdroj: Nadace Civilia, Praha (<http://www.civilia.cz/ustavniaochrannavychova.html>).

⁵³ viz ⁵²

Struktura, denní režim a systém komunikace, včetně hospodaření se svěřenými prostředky, má za úkol přizpůsobit dětský domov co nejvíce zvyklostem běžné rodiny. Pobyt dítěte v DD končí dosažením zletilosti, popřípadě dosažením 19 let, pokud došlo k prodloužení ústavní výchovy. Odchod ze zařízení může být na základě dohody s dítětem odložen do doby, než završí svou přípravu na budoucí povolání, a to maximálně do 26 let.⁵⁴

Nízkoprahová denní centra⁵⁵ poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby pro osoby bez domova. Služby těchto center obsahují následující činnosti:

- pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu;
- poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

Noclehárny⁵⁶ poskytují služby osobám bez domova, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování. V rámci těchto služeb jsou prováděny následující aktivity:

- pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu;
- poskytnutí přenocování.

Služby nocleháren pro osoby bez domova plní v kraji nejčastěji azylové domy.

Terénní programy⁵⁷ jsou terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Jedná se o nízkoprahovou službu, takže je často cílové skupině poskytována anonymně. Terénní programy jsou založeny na následujících základních aktivitách:

- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Azylové domy⁵⁸ poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba obsahuje tyto základní činnosti:

- poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy;
- poskytnutí ubytování;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Domy na půl cesty⁵⁹ poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy,

⁵⁴ viz ⁵²

⁵⁵ Zdroj: Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách s účinností od 1.1.2007.

⁵⁶ viz ⁵⁵

⁵⁷ viz ⁵⁵

⁵⁸ viz ⁵⁵

⁵⁹ viz ⁵⁵

popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Služby domů na půli cesty zahrnují zpravidla:

- poskytnutí ubytování;
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím;
- sociálně terapeutické činnosti;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí

4.5 Použité zdroje:

Tištěné materiály:

- Fajmonová, I. Lidé bez domova - absolventská práce. Česká Třebová: VOŠ a SOŠ Gustava Habrmana, 2006.
- Farní charita, Polička. Výroční zpráva za rok 2005.
- Hradecký, I. Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005. Praha: 2005
- Hradecký, I. *Profily bezdomovství v České republice - Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé.* Tématická zpráva 2005. Praha: 2005
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách s účinností od 1.1.2007.

Zdroje z internetu:

- Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s. - Výroční zpráva za rok 2005. (<http://www.pestalozzi.cz>)
- Dům na půli cesty při Klubu hurá kamarád o.s., Pardubice (<http://www.khk.cz>)
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bezdomovec>
- <http://www.civilia.cz/ustavniochrannavychova.html>
- Králová, J. Společenská rizika související s bezdomovectvím, Konference o bezdomovectví, 16.12.2004. Krajský úřad Kraje Vysočina. (<http://www.upol.cz/fakulty/lf/struktura/pracoviste/ustav-socialniho-lekarstvi-a-zdravotni-politiky/phdr-jaroslava-kralova/>)
- Nízkoprahové denní centrum - Portus při SKP-CENTRU o.s., Pardubice (<http://www.skp-centrum.cz>)
- Paulovič, J., Sychrová, A., Šolínová, L. *Průzkum uživatelů o. s. SKP-CENTRUM - Odborná analýza osob bez přístřeší.* Květen 2006. (<http://www.skp-centrum.cz>)
- SKP - CENTRUM, Pardubice (<http://www.skp-centrum.cz>)

Příloha 3 - Zařízení ústavní a ochranné výchovy

Zdroj: Nadace Civilia, Praha (<http://www.civilia.cz/ustavniaochrannavychova.html>)

Všechna níže uvedená ústavní zařízení jsou určena pro děti (i se zdravotním postižením) ve věku od 3 do 18 let, případně pro zletilé do 19 let. Plné přímé zaopatření lze poskytnout i zletilému, nezaopatřenému, studujícímu dítěti po ukončení výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, nejdéle do věku 26 let, a to na základě podmínek stanovených ve smlouvě.

Základními organizačními jednotkami jsou buď rodinné skupiny - dětské domovy a dětské domovy se školou, nebo výchovné skupiny - diagnostické a výchovné ústavy. Podle zákona č.109/2002 Sb.1 ve vztahu k dětem plní zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

Diagnostické ústavy

Dříve než je dítě umístěno do konkrétního zařízení, musí projít na základě rozhodnutí soudu diagnostickým ústavem. Během osmi týdenního diagnostického pobytu je dítě komplexně vyšetřeno po stránce pedagogické, psychologické, sociální a zdravotní.

Na základě výsledků provedeného vyšetření diagnostický ústav zpracuje návrh na umístění dítěte do odpovídajícího ústavu (dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu) a komplexní diagnostickou zprávu s programem rozvoje osobnosti dítěte, která je předána konkrétnímu zařízení, do něhož je dítě zařazeno (zákon č.109/2002 Sb.). Diagnostický ústav také vede evidenci všech svěřenců umístěných v zařízeních a evidenci volných míst v těchto zařízeních ve svém územním obvodu. Na dobu nezbytně nutnou poskytuje péči dětem s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou zadržným na útěku z jiných zařízení, z místa pobytu nebo přechodného ubytování.

Diagnostické ústavy jsou v ČR rozděleny podle věku na dětské diagnostické ústavy (8 ústavů) a diagnostické ústavy pro mládež (5 ústavů). Diagnostické ústavy pro mládež se dále dělí podle pohlaví na diagnostický ústavy pro dívky (2 ústavy) a pro chlapce (3 ústavy).

Dětský domov

Do dětských domovů (dále jen DD) jsou přijímány tělesně a duševně zdravé děti ve věku od 3 do 18 let bez výraznějších výchovných problémů, kterým byla soudně nařízena ústavní výchova ze sociálních důvodů.

Vyhláška č. 334/2003 Sb.2 připouští přijetí dítěte se zdravotním postižením, a to s ohledem na druh a stupeň jeho postižení. DD je pro dané dítě vybíráno s ohledem na vzdálenost od sídla mateřské, speciální mateřské, základní nebo speciální školy v níž je dítě integrováno. Do DD lze umístit i nezletilou matku spolu s jejími dětmi. Struktura, denní režim a systém komunikace, včetně hospodaření se svěřenými prostředky, má za úkol přizpůsobit dětský domov co nejvíce zvyklostem běžné rodiny. Pobyt dítěte v DD končí dosažením zletilosti, popřípadě dosažením 19 let, pokud došlo k prodloužení ústavní výchovy. Odchod ze zařízení může být na základě dohody s dítětem odložen do doby, než završí svou přípravu na budoucí povolání, a to maximálně do 26 let.

Dětský domov se školou

Označení dětský domov se školou je užíváno od roku 2002. Nahradilo dříve používané názvy dětský výchovný ústav a zvláštní škola internátní. Pečuje zpravidla o děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Vyhláška č. 334/2003 Sb. stanovuje, že lze do zařízení umístit i dítě se zdravotním postižením, s přihlédnutím k jeho specifickým potřebám a možnostem zařízení, nezletilé matky a jejich děti a na nezbytně nutnou dobu i děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku svého neurologického poškození a psychického onemocnění.

Výchovný ústav

Výchovný ústav představuje těžiště převýchovného procesu. Zabezpečuje dlouhodobou péči o děti starší patnácti let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní nebo uložená ochranná výchova. Základ činnosti tvoří příprava na budoucí povolání.

Podle zákona č. 109/2002 Sb. do zařízení může být umístěno i dítě starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou, v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, pro které nemůže být zařazen v dětském domově se školou, či zvláště závažné poruchy chování. Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro každou z těchto skupin dětí. Vyhláška č. 334/2003 Sb. okruh rozšiřuje cílovou skupinu výchovných ústavů (stejně jako dětský domov se školou) o děti se zdravotním postižením, nezletilé matky a jejich děti a na nezbytně nutnou dobu o děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození a psychického onemocnění.

Před přijetím nového zákona o ústavní a ochranné výchově se dělily výchovné ústavy podle věku, pohlaví a stupně mravního narušení na:

- výchovný ústav pro mládež
- výchovný ústav se zvýšenou péčí
- výchovný ústav s ochranným režimem
- výchovný ústav s výchovně léčebným režimem
- výchovný ústav pro děti a mládež
- výchovný ústav pro nezletilé matky.